

СЕДАМДЕСЕТ ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ЕНГЛЕСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДЕЧЈЕ БОЛНИЦЕ ЗА ЛЕЧЕЊЕ ТУБЕРКУЛОЗЕ КОСТИЈУ И ЗГЛОВОВА У СРЕМСКОЈ КАМЕНИЦИ

Желимир МИКИЋ¹, Александар ЛЕШИЋ²

¹Медицински факултет, Нови Сад; ²Институт за ортопедску хирургију и трауматологију,
Клинички центар Србије, Београд

КРАТАК САДРЖАЈ

Развој ортопедске хирургије у Новом Саду и Војводини везан је за име др Кетрин Макфејл, лекарке из Шкотске, која долази у Србију током Првог светског рата, где са мисијом ради у Београду и Крагујевцу. После рата остаје у Србији и 1921. оснива прву децју тзв. енглеско-српску болницу, а 1934. у Сремској Каменици подиже Енглеско-југословенску децју болницу за лечење туберкулозе костију и зглобова, која ради до 1941. године. По завршетку Другог светског рата (1947) др Макфејл се враћа у Сремску Каменицу, где обнавља рад ове болнице. После национализације болнице одлази у Шкотску, али болница наставља с радом, прво под надзором Клинике за ортопедску хирургију и трауматологију из Београда, а потом као одељење Клинике за ортопедску хирургију и трауматологију Медицинског факултета у Новом Саду, до 1992. године, када је затворена.

Кључне речи: др Кетрин Макфејл, остеоартикулна туберкулоза, Енглеско-југословенска болница, Сремска Каменица

УВОД

Историја ортопедије у Новом Саду и Војводини везана је за име др Кетрин Макфејл и рад Енглеско-југословенске децје болнице за лечење туберкулозе костију и зглобова, која је основана 1934. године у Сремској Каменици. Дана 23. септембра 2004. године обележена је седамдесета годишњица од оснивања ове болнице, која је својеврстан споменик храбре и хумане Шкоткиње – др Кетрин Макфејл, која је својим средствима подигла ову знамениту установу (Слика 1). Такође, навршава се и 90 година откако је др Кетрин Макфејл дошла у Србију, где је несегично помагала и лечила оболелу децу [1, 2].

ДР КЕТРИН МАКФЕЈЛ

Оснивач и дугогодишњи руководиоца децје болнице у Сремској Каменици била је др Кетрин Макфејл (*Katherine S. Macphail*), која је као добровољаца дошла у Србију у току Првог светског рата и остала у нашој земљи и после њега, бавећи се хуманитарним радом, прво у Београду, а потом у Сремској Каменици (Слика 2).

СЛИКА 1. Са прославе седамдесет година од оснивања Енглеско-југословенске децје болнице за лечење туберкулозе костију и зглобова у Сремској Каменици 23. септембра 2004. године.

Рођена је у Глазгову, у Шкотској, 1887. године у лекарској породици, а медицину је студирала на Универзитету у Глазгову, где је дипломирала 1911. године [2]. У јесен 1914, као млада лекарка јавља се да волонтерски ради у установи са занимљивим називом – Болница шкотских жена, и са овом мисијом (првом јединицом ове болнице) у јануару 1915. године долази преко Солуна у зараћену и опустошену Србију. Болница је била стационарирана у згради једне школе у Крагујевцу и у њој је било смештено око 300 рањеника и болесника. У то доба у Србији је харала страховита епидемија пегавог тифуса, од којег је умрло много људи. Због тога је др Макфејл у мају 1915. прешла са једном колегиницом у Београд да би радила на Инфективном одељењу Војне болнице, где су бринуле о 150 болесника оболелих од тифуса [3]. Тада је и сама Кетрин Макфејл оболела од пегавог тифуса, услед чега јој је слух трајно оштећен.

Након опоравка, већ у пролеће 1916. године враћа се хуманитарној делатности и у зараћеној Француској ради у различитим болницама [3]. У том периоду је неколико месеци радила у болници у Бастији, на Корзици, у којој су лечене избеглице из Србије. У пролеће 1917, преко „Мисије за помоћ Србији“, др Макфејл долази на Солунски фронт, где се укљу-

СЛИКА 2. Др Кетрин Макфејл у Србији 1915. године.

чује у рад војносанитетске службе одмах иза линије фронта. Највише је радила међу цивилним становништвом у околини Битоља, и то до лета 1918. године, када се, због велике епидемије грипа (тзв. шпанске грознице), вратила у родни Глазгов да помогне свом оцу лекару, те је тако пропустила почетак велике офанзиве и пробој Солунског фронта [2].

По завршетку Првог светског рата др Макфејл се враћа у Србију и, уместо планираних шест месеци, остаје у нашој земљи (са мањим прекидима) скоро 25 година, до 1947. године, када је била приморана да напусти свој дом и болницу у Сремској Каменици.

ОСНИВАЊЕ УСТАНОВА

Хуманитарни рад по завршетку Првог светског рата др Кетрин Макфејл почиње већ јануара 1919. године у Београду, где у једној напуштеној војној бараци оснива дечју болницу са 20 постеља и амбулантом. Нешто касније ова болница бива премештена у зграду у улици Кнеза Милоша, где је имала 50 постеља [3]. Са жељом да свим малим болесницима омогући пријем и лечење, др Кетрин Макфејл у пролеће 1921. године купује нову зграду у Вишеградској улици број 22 у Београду (данас се на том месту налази Клиника за очне болести), где је основана болница која се најпре звала Енглеско-српска болница, а касније Енглеско-југословенска дечја болница, и била је прва дечја болница у нашој земљи [4]. Поред ове болнице и рада у њој, др Макфејл је у току неколико година организовала и водила депандансе – опоравилишта ове болнице у Топчидеру и Дубровнику. У њеној болници у Београду током 14 година рада (1921-1934) лечено је 8.600 деце, а кроз њене амбуланте је прошло још 170.000 малишана [2].

Како у то време код нас није било школе за медицинске сестре, те се увелико осећао недостатак образованих медицинских сестара, посебно важних за рад са децом, др Кетрин Макфејл је 1920. године основала прву школу за медицинске сестре у нашој земљи, која се налазила у улици Кнеза Милоша.

У току свог рада у Београду, др Макфејл је успешно сарађивала са проф. др Светиславом Стојановићем, који ће касније постати управник Ортопедске клинике у Београду, а та сарадња се наставила и по одласку др Кетрин Макфејл у Сремску Каменицу.

Њена Енглеско-југословенска дечја болница, у то време веома популарна и значајна установа у Србији, радила је до 1934. године, када је затворена јер је др Макфејл желела да оснује болницу санаторијум за болесну децу на месту са добром климом. То је остварила подизањем Енглеско-југословенске дечје болнице за лечење туберкулозе костију и зглобова у Сремској Каменици [2, 5, 6].

ОСНИВАЊЕ ДЕЧЈЕ БОЛНИЦЕ У СРЕМСКОЈ КАМЕНИЦИ

Првих година после Првог светског рата, као последица немаштине и глади, туберкулоза је узела маха, посебно међу децом. То није могло да промакне

др Макфејл, која је током вишегодишњег рада у Београду запазила да велики број деце болује од туберкулозе костију и зглобова, опаке болести која је од оболеле деце правила доживотне инвалиде и богаље. Та несрећна деца нису могла бити лечена у болницама општег типа, будући да је њихово лечење захтевало дуготрајан боравак у болници и сталну медицинску негу, што се у то време није могло приуштити, а специјалних болница за такву децу тада у нашој земљи није било. Због тога је одлучила још почетком тридесетих година да изгради баш такву болницу, где би се оболела деца могла лечити савременим методима. Према тадашњим принципима, таква болница требало је да буде смештена негде изван већих градова, у природи, где је било свежег ваздуха и сунца, што је била основа лечења остеоартикуларне туберкулозе (туберкулозности су почели да се примењују тек 1947. године, и то стрептомицин доктора Ваксмана).

Др Макфејл је дуго тражила такво место и коначно га нашла у Сремској Каменици, где је долазила код своје пријатељице госпође Даринке Грујић-Радовић, која је била оснивач и управник Дечјег дома за ратну сирочад, који је тада био смештен у згради „Дворац” у Каменичком парку. Након више разговора и обилазака терена, др Макфејл је послушала савет своје пријатељице и донела одлуку да нову болницу изгради баш у Сремској Каменици, где је још раније (1929) била купила кућу за одмор. У току 1933. године др Макфејл је купила земљиште на брду Чардак изнад Сремске Каменице и дала налог да се ту изгради санаторијум [2]. Овде, на благим обронцима Фрушке горе, са лепим погледом на Сремску Каменицу, Дунав и бачку равницу, увек је било довољно струјања свежег ваздуха и доста сунца, што су, према тадашњим схватањима, били неопходни услови за лечење костно-зглобне туберкулозе (Слика 3).

Изградња болнице почела је у септембру 1933. године а завршена је у лето 1934. Лечилиште је названо Енглеско-југословенска дечја болница за лечење туберкулозе костију и зглобова и основано је под покровитељством краљице Марије (Слика 4). Ова болница, која је свечано отворена 23. септембра 1934. године, била је прва и дуго времена остала једина таква болница у Србији. Такође, била је јединствена и по томе што су у њој бесплатно била лечена деца сиромашних родитеља, иако је ово била приватна болница [5-7].

СЛИКА 3. Комплекс Енглеско-југословенске дечје болнице 1935. године.

СЛИКА 4. Енглеско-југословенска дечја болница у Сремској Каменици 1934. године.

Болница је у почетку имала само 22 кревета, а већ 1936. године број постеља је повећан на 46. Болница је била савремено опремљена, имала је рендген-кабинет и операциону салу, а главни хирург болнице био је, у то време примаријус, а касније професор Медицинског факултета у Београду, др Светислав Стојановић из Београда, наш познати ортопедски хирург и дугогодишњи пријатељ докторке Макфејл, који ће радити у овој болници и после Другог светског рата, до 1960. године.

У болницу су била примана само деца узраста до 14 година, која су лечена по тада најсавременијим методима који су се примењивали у Великој Британији и Швајцарској [8]. Лечење се састојало у добром смештају, мировању, доброј исхрани и нези, те сталном излагању свежем ваздуху (аеротерапија) и сунцу (хелиотерапија), тако да су деца сваки дан изношена на терасе које су се налазиле око болнице (Слике 5 и 6). Поред тога примењиване су и гипсана имобилизација и екстензије, а по потреби обављане су и мање хируршке интервенције [2, 7]. С обзиром на то је лечење захтевало дужи боравак деце у болници, основано је и одељење основне школе, као истурено одељење месне основне школе у Сремској Каменици, а за децу предшколског узраста забавиште. Поред тога, деца су имала и часове из уметничког ручног рада, за који су показивала посебно интересовање, а често су биле организоване и различите приредбе и представе са глумцима из Београда, које су биле посебна радост оболеле деце. Према извештају проф. др Стојановића, у болници је у периоду од 1934. до 1937.

СЛИКА 5. Излагање деце свежем ваздуху (аеротерапија) и сунцу (хелиотерапија) у унутрашњем дворишту санаторијума у Сремској Каменици, 1936-1937.

године било болнички лечено 458 деце, а кроз амбуланту је прошло 638 малишана. Поред костно-зглобне туберкулозе, у болници су лечени и болесници са различитим другим костно-зглобним обољењима, па је то, заправо, била и прва ортопедска болница у Војводини.

Болница је радила до марта 1941. године, када су деца, силом прилика, пуштена кући, а 6. априла 1941. и сама др Макфејл напустила је Сремску Каменицу и отпутовала у Црну Гору, где су је, уместо да је укрцају на британски ратни брод, заједно са целом енглеском колонијом у Југославији заробиле италијанске снаге, а затим пребациле у Албанију и потом Италију. Тек после неколико месеци била је репатрирана у Велику Британију.

Током Другог светског рата болница у Сремској Каменици није радила и била је опустошена. По завршетку рата 1945. године др Макфејл се са Мисијом *UNRE*, преко Средњег Истока, Италије, Виса и Црне Горе, враћа у Сремску Каменицу и успева, уз помоћ различитих добротворних организација, да обнови Дечју болницу, која почиње са радом 20. децембра 1945. године са свега шест постеља, да би већ 1956. имала 75 постеља.

За разлику од 1918. године, када је „докторка Катарина”, како су је звали њени мали болесници, примана с искреним пријатељством, 1945. године ситуација је била знатно другачија. Свуда је била примана с подозрењем и сумњом, као и сви други странци из западних земаља. Мисија *UNRE* је месецима задржавана пре него што је успела да стигне на своје одређиште, а екипа др Макфејл се постепено смањивала, да би на крају имала свега осам чланова. Рад Мисије *UNRE* је отежаван иако је био хуманитарне природе, а слободне мисије какве су постојале током Првог светског рата су биле незамисливе. Помоћ др Макфејл у Црној Гори дошла је од старог пријатеља проф. др Ника Миљанића, познатог анатома и хирурга, предратног професора београдског Медицинског факултета, који јој је омогућио бржи прелазак из Црне Горе у Београд, а потом у Сремску Каменицу. Др Макфејл је водила болницу до септембра 1947. године (уз помоћ административног управника Бранка Бугарског), када је болница национализована [2, 9]. И поред свих препрека, др Макфејл је успела да успостави рад болнице и, према речима ње-

СЛИКА 6. Излагање деце поподневном сунцу на тераси санаторијума, 1936-1937.

них савременика, „нико други осим др Макфејл, коју краси лична храброст и упорност, не би успео да у садашњим условима успостави рад дечје болнице у Каменици”.

У току 1947. године болница је званично национализована, јер се није дозвољавала никаква приватна иницијатива било где, а посебно у области здравства, ма како била хумана. Никакве молбе нису помогле и др Макфејл је „с великим болом у срцу”, како је написала, била присиљена да напусти своју другу домовину [2]. После 25 година жртвовања и службе овом народу, она је била лишена своје болнице и задужбине, рада, куће и имања. А, како је написала, морала је да напусти не само болницу као објекат, већ и свој рад, који је за њу, заправо, значио и сам живот, јер је она цео свој живот посветила малим болесницима. Из Југославије је понела један ћилим, три босанске столице, две бакарне тацне и успомене које ће носити у себи до краја живота.

Године 1947. др Кетрин Макфејл се вратила у родну Шкотску, где је у Сент Ендрузу живела као пензионер до краја живота. Умрла је 21. септембра 1974. године уочи 40. годишњице од оснивања њене болнице. Др Макфејл је 1954. године још једном дошла у Југославију и Сремску Каменицу и присуствовала прослави двадесете годишњице рада Дечје болнице (Слика 7). Тада се видела са својим пријатељима и сарадницима из Београда и Новог Сада, проф. др Стојановићем, др Ракићем, др Радуловићем, др Бумбаширевићем, др Дошеном и другим лекарима са Клинике за ортопедију [2].

СЛИКА 7. Др Кетрин Макфејл у разговору са малим болесником у болници приликом своје последње посете болници у Сремској Каменици септембра 1954. године.

РАД БОЛНИЦЕ У СРЕМСКОЈ КАМЕНИЦИ ПОСЛЕ ОДЛАСКА ДР КЕТРИН МАКФЕЈЛ

После одласка др Кетрин Макфејл болница у Сремској Каменици је и даље наставила да се бави истом проблематиком, као одељење Клинике за ортопедску хирургију и трауматологију из Београда, до 1963. године. Лекари Ортопедске клинике у Београду, поред проф. др Светислава Стојановића (др Бранко Радуловић, др Бумбаширевић, др Цветко Ракић, др Кениг, др Милошевић), одлазили су и остајали по месец дана у Сремској Каменици. Према извештају проф. др Стојановића, у периоду од 1947. до 1957.

године у Дечјој болници је лечено 818 младих болесника, а током 1947. у њој је први пут у нашој земљи примењен стрептомицин, новооткривени јак и ефикасан лек против туберкулозе. У близини „Енглеске болнице” 1960. године основан је Институт за туберкулозу, чиме је остварен још један сан др Макфејл.

Са проналаском јаких туберкулостатика и оснивањем Специјалне болнице за костно-зглобну туберкулозу и дечју парализу 1961. године (касније названа Институт за ортопедско-хируршке болести „Бањица”), смањује се број деце оболеле од костно-зглобне туберкулозе, те се профил рада болнице мења. Године 1963. „Енглеска болница” се припаја Ортопедском одељењу новоформиране клинике у Новом Саду и почиње да се користи за смештај и продужено лечење и рану рехабилитацију болесника оболелих од ортопедско-трауматолошких болести. Ово одељење је названо „Одељење др Кетрин Макфејл” и радило је до јуна 1992. године, када је, због ратних прилика, привремено, а потом и трајно, затворено. Све ове године, од 1963. до 1992, ово одељење је било у саставу Клинике за ортопедску хирургију и трауматологију у Новом Саду, којим су управљали најпре прим. др Добривој Градиштанац, а потом проф. др Миленко Дошен, прим. др Ђорђе Гусман, те прим. др Милош Тубић [2, 7].

У периоду 1971-1992. године у кругу „Енглеске болнице” радио је и Одсек за експерименталну хирургију, где су извршена бројна истраживања, урађени магистерски и докторати и одакле је потекла идеја за књигу „Експериментална хирургија колена код пса”, прву озбиљну експерименталну студију из ортопедије код нас. Касније су у згради бившег Одељења др Кетрин Макфејл биле смештене избеглице, које се и данас тамо налазе.

Са годинама сећање на др Кетрин Макфејл није пролазило и она је 1954, после донекле промењене спољне политике, била позвана да посети Сремску Каменицу поводом обележавања 20. годишњице од оснивања њене болнице. Том приликом била је примљена са дужном пажњом и проглашена почасним грађанином Сремске Каменице и доживотним председником Црвеног крста у Сремској Каменици. У болници је, у сећање на њу, постављена и спомен-плоча. Такође је и улица на Чардаку, где се налазила болница, добила њено име. Занимљиво је и индикативно да је она тада одбила државно одликовање које јој је било понуђено. После 1954. године др Макфејл није више долазила у Југославију, али није била заборављена.

У току 1974. године (на 40. годишњицу од оснивања њене болнице) др Макфејл је изабрана за члана Српског лекарског друштва и почасног члана Удружења ортопеда и трауматолога Југославије и предложена за одликовање Југословенске заставе са златним венцем [9]. Тада је др Макфејл послала писмо председнику ЈУОТ проф. др Бранку Радуловићу, у коме, између осталог, пише: „Верујем да сам била привилегована могућношћу да радим медицинске послове око болесне и осакаћене деце и у вези са стварањем Дечје болнице у Београду и Дечјег санаторијума у Каменици. У овим болницама британско и југословенско особље радило је у пуној слози. Тако смо,

СЛИКА 8. Споменик др Кетрин Макфејл, подигнут 15. јуна 1988. у дворишту њене болнице у Сремској Каменици.

поред рада за болесну децу, дали мали прилог пријатељству и симпатијама између наших земаља” [10].

Др Кетрин Макфејл је раније за свој добровољни и племенити рад током Првог светског рата била одликована Орденом Св. Саве V и IV степена, а за рад у послератном Београду добила је Орден Св. Саве III степена. Поред тога, добила је и једно од највећих британских одликовања – Орден Британске империје.

У октобру 1984. године, поводом 50. годишњице од оснивања Дечје болнице у Сремској Каменици, у холу болнице је постављена још једна спомен-плоча у знак сећања на др Макфејл, а 1985. та зграда је на иницијативу Друштва лекара Војводине добила назив Одељење за ортопедску хирургију и трауматологију „*Dr. Katherine Macphail*”. Дана 15. јуна 1988. године у дворишту те болнице постављен је споменик њеном оснивачу – др Кетрин Макфејл (Слика 8) [11].

Крајем 1989. године Издавачко предузеће „Матица српска” из Новог Сада издало је књигу „Увек ваša – живот и дело др Кетрин Макфејл”, у којој су детаљно описани живот и рад и дела ове фасцинантне и племените жене која је толико задужила наш народ. Ова књига је такође споменик овој храброј и истрајној жени. Данас, када Дечја болница више не функционише као таква, требало би обновити њен рад, јер је 1992. године престао рад не само ове болнице, већ и живот једне институције са посебним значењем и улогом коју је имала током низа година. Ова болница је, заправо, споменик људске храбрости и племенитости, која данас толико недостаје. Без ове болнице и храбре др Кетрин Макфејл ортопедија у Новом Саду, али и у Србији, не би достигла садашњи ниво и значај.

ЛИТЕРАТУРА

1. Vuković Ž. Savezničke medicinske misije u Srbiji 1915. Beograd: Plato; 2004.
2. Mikić Ž. Uvek vaša – život i delo dr Ketrin Makfejl. Novi Sad: Matica srpska; 1998.
3. Radulović B. Preobražaj ortopedije. XI kongres Udruženja ortopeda i traumatologa Jugoslavije. Niš; 1994. p.57.
4. Bumbaširević Ž. Sedamdeset pet godina ortopedске hirurgije u Srbiji. Srp Arh Celok Lek 1981; 109(3):425-38.
5. Dragić M. Dr Katarina Stujart Mekfeil. Zbornik radova Sekcije za istoriju medicine i farmacije Srpskog lekarskog društva. Beograd; 1973. knj. VIII: 255-62.
6. Gusman Đ. Kratak istorijat razvoja ortopedске hirurgije i traumatologije u Novom Sadu. Novi Sad: Društvo lekara Vojvodine; 1979.
7. Mikić Ž. Istorijat razvoja ortopedске hirurgije i traumatologije u Vojvodini. Acta Orthop Jugosl 1982; Suppl 50:65-8.
8. MacPhail K. Helioterapija kod koštano-zglobne tuberkuloze. Med Pregl 1960; 13:56.
9. Vesti i obaveštenja. Acta Ortop Jugosl 1975; 6(1):246.
10. Mitrović M. Katherine Macphail (1881-1974). In Memoriam. Acta Orthop Jugosl 1975; 6(1):1-3.
11. Mikić Ž. Otkriven spomenik dr Ketrin Makfejl. Med Pregl 1988; 41:345-6.

70 YEARS OF ENGLISH-YUGOSLAV CHILDREN HOSPITAL FOR OSTEOARTICULAR TUBERCULOSIS IN SREMSKA KAMENICA

Želimir MIKIĆ¹, Aleksandar LEŠIĆ²

¹Medical School, Novi Sad; ²Institute for Orthopedic Surgery and Traumatology, Clinical Centre of Serbia, Belgrade

ABSTRACT

The development of orthopedic surgery in Novi Sad and Voivodina is related to the name of Dr. Katherine MacPhail, a Scottish physician, who came to Serbia during the World War I, where she worked with her mission in Belgrade and Kragujevac. After the war, she remained in Serbia and, in 1921, founded the first children's, co-called English-Serbian Hospital; then, in 1934, established English-Yugoslav Children's Hospital for Treatment of Osteoarticular Tuberculosis in Sremska Kamenica, which was open until 1941. After the end of World War II, as early as in 1947, Dr. MacPhail returned to Sremska Kamenica, where she reactivated the hospital. After the nationalization of

the hospital, she left for Scotland, but the hospital kept working, first under the supervision of the Belgrade Clinic for Orthopedic Surgery and Traumatology, and then as a ward of the Clinic for Orthopedic Surgery and Traumatology of the Novi Sad School of Medicine, until 1992, when it was closed.

Key words: Dr. Katherine MacPhail, osteoarticular tuberculosis, English-Yugoslav hospital, Sremska Kamenica

Aleksandar LEŠIĆ
Hadži Melentijeva 8, 11000 Beograd
E-mail: alelesic@eunet.yu

* Рукопис је достављен Уредништву 15. 11. 2004. године.